

UOT 94(479.24)

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARI VƏ KANADADA AZƏRBAYCAN
DİASPORUNUN FƏALİYYƏTİNƏ DAİR

©2023

MAHİR İBRAHİMOV*

*AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu
ORCID:0000-0002-8249-3456; mahir.ibrahimov1969@gmail.com
<https://doi.org/10.59849/2523-4765.2023.2.135>

Xülasə: Azərbaycan gənc və inkişaf etməkdə olan bir dövlətdir. Dünya dövlətləri ilə müqayisədə Azərbaycan bütün sahələrdə hələ ilk addımlarını atmaqdadır. Əsas Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan bu inkişaf indi də uğurla davam etdirilməkdədir. Bu xarici siyasətin bir hissəsi də diasporumuzla bağlıdır. Məqalədə Azərbaycan diasporasının yaranma və fəaliyyət tarixinə nəzər salınmış, mühacirlərin mövcud problemlərinə toxunulmuşdur. Təvsiyə xarakterli müəyyən fikirlər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: Azərbaycan, lobbı, diaspora, fəaliyyət tarixi, xarici siyasət, mövcud problemlər

AN OVERVIEW OF AZERBAIJANI DIASPORA ACTIVITIES IN THE
UNITED STATES OF AMERICA AND CANADA

©2023

MAHIR İBRAHİMOV*

*A.A. Bakikhanov Institute of History, ANAS
ORCID: 0000-0002-8249-3456; mahir.ibrahimov1969@gmail.com

Abstract: Azerbaijan is a young country. Compared to other countries of the world, Azerbaijan is taking its first steps in all spheres of life. This evolution, the foundation of which was laid by the national leader Heydar Aliyev, is successfully continuing now. One of the important directions of this policy is work with the Azerbaijani diaspora. The article examines the history of the creation and activities of the Azerbaijani diaspora, touches on the current problems of emigrants, and puts forward some recommendations.

Keywords: Azerbaijan, diaspora, lobby, history of activities, foreign policy, contemporary problems

К ВОПРОСУ О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДИАСПОРЫ В СОЕДИНЕННЫХ ШТАТАХ АМЕРИКИ И КАНАДЕ

©2023

МАХИР ИБРАГИМОВ*

*Институт Истории им. А.А.Бакиханова НАНА
ORCID: 0000-0002-8249-3456; mahir.ibrahimov1969@gmail.com

Резюме: *Азербайджан – молодая страна. По сравнению с другими странами мира Азербайджан делает свои первые шаги во всех сферах. Эта эволюция, основу которого заложил общенациональный лидер Гейдар Алиев, успешно продолжается и сейчас. Одним из немаловажных направлений этой политики является работа с азербайджанской диаспорой. В статье рассмотрена история создания и деятельности азербайджанской диаспоры, затронуты актуальные проблемы эмигрантов, а также выдвигаются некоторые рекомендации.*

Ключевые слова: *Азербайджан, диаспора, лобби, история деятельности, внешняя политика, современные проблемы*

Giriş

XX əsrin 80-ci illərinin II yarısında dünyada baş verən geosiyasi dəyişikliklər nəticəsində SSRİ və dünya sosializm sistemi süquta uğradı. Müasir tarixdə baş verən bu hadisələr beynəlxalq münasibətlər sistemində də təsirsiz qalmamış, dövlətlərarası münasibətlərə yeni məzmun və forma gətirmişdir. SSRİ-nin süqutu ilə onun tərkibində olan respublikalar o cümlədən, Azərbaycan Respublikası da öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdi. Bu işə yaranmış bir sıra problemlərin həlli ilə yanaşı xaricdə yaşayan azərbaycanlılara diqqət və qayğıni artırmağa imkan yaratdı. Beləliklə, “Azərbaycan diasporası” bir anlayış olaraq Azərbaycan tarixşünaslığında da gündəmə gətirildi. Bu istiqamətdə A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun “Azərbaycan diasporu: tarix və nəzəriyyə” (Bakı-2005) və “Dünya Azərbaycanlıları: tarix və müasirlik” (Bakı-2003) adlı kitabları bu sahənin öyrənilməsinə layiqli töhfədir. Bununla yanaşı V.Həbibovun “Heydər Əliyev və Azərbaycan diasporu” (Bakı-2001) monoqrafiyasında araşdırılan problemin bir sıra aspektlərinə toxunmuşdur. V.Arzumanlının “Azərbaycan diasporu (reallıqlar, qaygılar, problemlər)” (Bakı-2001) adlı kitabında milli diasporun aktual problemləri nəzərdən keçirilmiş, soydaşlarımızın ictimai-siyasi həyatı barədə maraqlı məlumatlar verilmişdi. Tədqiqatçı alim Z.Əliyevin “Beynəlxalq münasibətlərdə diasporların rolu” (Bakı-2001), “Dünya diasporları” (Bakı-2005), “Türkdilli xalqların diasporları” (Bakı-2009), “Diaspor: izahlı sözlük və məlumat kitabı” (Bakı-2007) adlı kitablarında azərbaycanlı mühacirlər haqqında bir sıra prinsiplər öz əksini tapmışdır. Bütün bunlarla baxmayaraq, ABŞ-da və Kanadada Azərbaycan diasporunun yaranması və fəaliyyət prinsiplərini, onların dövlətlərarası münasibətlərin inkişafında rolunun sistemli şəkildə araşdırılmasına ehtiyac var.

Məlumdur ki, Azərbaycanın dövlətçilik tarixi dərin köklərə malikdir. Ona görə dünyada Azərbaycan diasporunun formalaşması da qədim tarixə söykənir. Bu

sahəni araşdıran bəzi tədqiqatçılar diasporun formalaşma tarixini bir neçə dövrə bölür. Belə ki, onların təbircə Azərbaycan mühacir hərəkatının ilk dövrü VII əsrin sonu – VIII əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Mühacirətin ikinci dövrü isə X-XIX əsrləri əhatə edir. Diasporamızın formalaşmasının növbəti dövrü ölkəmizin öncə rus, sonradan sovet imperiyası tərəfindən işğal olunaraq onun tərkibinə qatılması, birinci və ikinci dünya müharibələri, SSRİ-nin süqutundan sonra Amerikada və Avropa ölkələrində azərbaycanlıların yeni nəsillərinin məskunlaşması ilə əlaqədardır. 1979-cu ildə İranda İslam İnqilabının baş verməsi nəticəsində də minlərlə cənublu soydaşımız vətənlərini tərk edərək Qərb ölkələrinə sığınmaq məcburiyyətində qalmışlar. Təxminən, 35 milyondan çox oğuz türkünün tarixən yaşadığı müasir İran ərazisindən son onilliklər ərzində mühacirət edənlərin sayı Azərbaycan Respublikasını tərk edənlərin sayından qat-qat çox olub. Diasporumuzun yayılma coğrafiyası bütövlükdə məlum olsa da, onun dəqiq sayı barədə konkret rəqəm söyləmək bu gün əslində mümkün deyildir. Çünki nə bizdə, nə də xaricdə belə bir hesablama işi indiyə qədər aparılmayıb və diasporumuzun statistik-demoqrafik mənzərəsi yaradılmayıb. Bütün bu qeyri-müəyyənlik hallarına baxmayaraq bilavasitə mühacirətdə yaşayan azərbaycanlıların ümumi sayının təxminən 10 milyon nəfərdən çox olmasını söyləmək mümkündür.¹ Qeyd etməliyik ki, bu məlumatlar keçən əsrin 90-cı illərinə aiddir və hal-hazırda bu rəqəmlər xeyli artmışdır.

Bildiyimiz kimi, Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi milli məsələlərdə diasporun əhəmiyyətini həmişə yüksək qiymətləndirmişdi: “Biz indi böyük məmnuniyyətlə qeyd edə bilərik ki, dünyanın bir çox ölkələrində – Avropada, Şimali Amerikada artıq böyük Azərbaycan icmaları yaranıb. Son illər bu icmalar get-gedə təşkilatlanır, genişlənir və azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrdə onların birliyini, həmrəyliyi təmin edir. Son illər bu proses sürətlə gedir. Güman edirəm ki, məhz müstəqil Azərbaycanın varlığı bu həmrəyliyin inkişafının əsasını təşkil edir. Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər”.² Ümummillə lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi xarici siyasətin başlıca istiqamətlərindən biri kimi diaspor quruculuğu işinin öyrənilməsi zərurəti də tədqiqatın prioritet olduğunu sübut edir. Bu ilk növbədə dövlətimizin milli strategiyası ilə bağlıdır. Onun dövlət başçısı kimi xarici ölkələrə səfərləri zamanı orada yaşayan soydaşlarımızla görüşlərində onları ölkəmizdə baş verən mütərəqqi hadisələrdə iştiraka dəvət etməsi, eləcə də diaspor təşkilatlarının Azərbaycan reallıqlarının dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında fəallıq göstərməsinin də öyrənilməsi vacib əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən diaspor siyasəti Ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi milli birlik və həmrəylik prinsiplərinə söykənir. Həm ata, həm də oğul prezidentin Dünya Azərbaycanlılarının birinci, ikinci və üçüncü qurultaylarındakı çıxışlarından irəli

---

¹ “Azadlıq” qəzeti, 10 oktyabr 1997, s.4.

² “Azərbaycan diasporuna dövlət qayğısı. Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi”; ön sözün müəl. Nazim İbrahimov. II nəşr – Bakı: “Çaşıoğlu”, 2006, 243 s.

gələn konseptual yanaşma Azərbaycan dövlətinin diaspor sahəsində siyasətinin əsasını təşkil edir. Bu istiqamətdə dövlət siyasətini inamla aparən Prezident İlham Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayında demişdir: “Biz hər istiqamətdə çox sürətlə, düşünülmüş proqram və konsepsiya əsasında irəliləyirik. Bu işdə Azərbaycan diasporunun böyük rolu var. Mən istəyirəm ki, Azərbaycanın dünyada təbliğ edilməsində, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya birliyinə çatdırılmasında, azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakı üçün bu rol daha da güclü olsun. Bu, bizim mövqelərimizi möhkəmləndirir... Biz 50 milyonuq. Bu, dünya miqyasında böyük xalqdır. Çalışmalıyıq ki, doğma Vətənimizi möhkəmləndirək, zənginləşdirək, qüdrətli dövlətə çevirək”.³

Amerikada Azərbaycan diasporunun yaranması və fəaliyyət tarixindən

Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan mühacirətinin ən geniş məskunlaşdığı və bir sıra qeyri hökumət təşkilatları ilə təmsil olunduğu ölkələrdən biri də ABŞ-dır. Burada yaşayan azərbaycanlıların sayı haqqında dəqiq məlumatlar olmasa da, müxtəlif mənbələrdə onların sayı 400 mindən 1 milyona qədər göstərilir.⁴ Azərbaycanlıların Amerikaya mühacirəti barədə dəqiq tarixi məlumat yoxdur. Bəzi mənbələrdə mühacirlərin XVII əsrdə Rusiyadan, Osmanlı imperiyasından və Azərbaycandan getməsi barədə müəyyən fikirlər vardır, lakin bu fikirlər rəsmən təsdiqlənmir. Ona görə də Birləşmiş Ştatlara azərbaycanlıların mühacirət tarixi XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlindən götürülür. Buraya miqrasiya etmiş həmvətənlərimiz azərbaycanlı kimi qeydiyyatla məhz həmin tarixdən düşməyə başlayıblar. ABŞ-a köçən ilk soydaşlarımız əsasən tacirlər və ziyalı təbəqəsi idi. Adətən, tədqiqatçılar Azərbaycanlıların Birləşmiş Ştatlara mühacirətini şərti olaraq 4 mərhələyə bölürlər. Birinci mərhələ XIX əsrin sonu – XX əsrin 20-ci illərini əhatə edir. Həmin illərdə Azərbaycandan ABŞ-a köçən mühacirlərin tərkibi əsasən yəhudilər və Azərbaycan türklərindən ibarət idi. İkinci mühacirət mərhələsi 1920-1940-cı illərdə baş vermişdir. Bu mərhələdə azərbaycanlıların Birləşmiş Ştatlara güclənən axını və məskunlaşma səbəbini siyasi mühacirət kimi adlandıra bilərik. Son tarixi araşdırmalar göstərir ki, 1920-ci ilin aprel ayında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süquta uğramasından sonra bolşeviklər onun qurucuları və tərəfdarlarını çox ciddi təqib və təzyiqlərə məruz qoymuşdular. Nəticədə, onlar ölkəni tərk etmək məcburiyyətində qaldılar. Beləliklə, Avropa və Asiya ölkələri ilə yanaşı, ABŞ-a köçən azərbaycanlılar arasında da siyasi fəallıq bir qədər də artmış oldu. Lakin, onların burada nə sosial bazası, nə də formalaşmış icması yox idi. Azərbaycanlılar adətən pərakəndə halda, bir neçə ştatda məskunlaşırdılar. Buna baxmayaraq zaman keçdikcə Azərbaycan icması formalaşmağa başladı ki, bunun da təşkilatçısı və aparıcı qüvvəsi ziyalı təbəqəsi idi. Üçüncü mərhələ 1945-ci ildən 1990-cı ilə qədər olan zamanı əhatə edir. Həmin zaman kəsiyində Birləşmiş Ştatlara köçən azərbaycanlıların əksər hissəsini II Dünya müharibəsində əsir düşən əsgərlər və Cənubi

³ İlham Əliyev. “Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayında nitq”. “Azərbaycan” qəzeti, 2006, 17 mart, №58.

⁴ “Azərbaycandan kənarında yaşayan azərbaycanlıların sayı”. [https://azerbaijan.az/ related-information/207](https://azerbaijan.az/related-information/207). 02.02.2023.

Azərbaycandan miqrasiya edən soydaşlarımız təşkil edirdi. Beləliklə, II Dünya müharibəsindən sonra Birləşmiş Ştatlarda Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması ilə yanaşı siyasi fəallıq mərhələsi başlandı. Türkiyədən, Güney və Quzey Azərbaycandan köçənlər pərakəndə halda olsalar da, siyasi fəaliyyətə maraq göstərdilər. İlk dəfə olaraq, 1947-ci ildə Türkiyədən ABŞ-a köçən soydaşlarımızın “Azərbaycan” cəmiyyətini yaratması mühüm tarixi hadisə idi. Saleh bəy Şeyxzamanovun rəhbərliyi ilə fəaliyyətə başlayan “Azərbaycan” cəmiyyəti Nyu-York şəhərində yerləşirdi. “Zəbt olunmuş millətlər” adlı keçmiş milli respublikaların təşkilatlarının birləşdiyi birliyin üzvü olan “Azərbaycan” cəmiyyəti Amerika hökumətinin yardımı ilə fəaliyyət göstərirdi. 1940-cı ildə yaradılan “Amerika Komitəsi” azərbaycanlıların da hüquqlarını qoruyurdu. Soydaşlarımız öz haqq səslərini dünya birliyinə çatdırmaqla yanaşı, sovet Rusiyasının işğalı altında olan Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpası istiqamətində işlərini fəallaşdırdılar. İlk dəfə olaraq, 1954-cü ildə Azərbaycan mühacirətinin tanınmış nümayəndəsi Zahid xan Xoyski Amerikanın ali qanunverici orqanında çıxış etdi. Zahid xan Xoyski Konqresə Sovetlər Birliyinə daxil olan respublikalar haqqında məsələnin müzakirəsi ilə əlaqədar Azərbaycan təmsilçisi kimi dəvət olunmuşdu.⁵ Bununla yanaşı, 1942-ci ildə açılan “Amerikanın səsi” radiostansiyası vasitəsilə Azərbaycan və azərbaycanlılar barədə informasiyalar verilir, milli kimliyimizin, musiqimizin, ədəbiyyatımızın, dilimizin, mətbəximizin və digər ənənələrimizin qorunub saxlanılması və təbliğinə xidmət edən proqramlar fəaliyyət göstərirdi. 1953-cü ilin martında isə ABŞ dövlətinin maliyyələşdirdiyi “Bolşevizmlə Mücadilə Koordinasiya Mərkəzi” tərəfindən istiqamətləndirilən “Qurtuluş”, sonradan “Azadlıq” radiosu ilk verilişlərinə başladı.⁶ Azərbaycanlıların həmrəyliyinə güclənməsində sözügedən radiostansiyada “Azərbaycan şöbəsi”nin fəaliyyətə başlaması mühüm rol oynadı. Maraqlı hadisələrdən biri odur ki, 1953-cü ildə M.Rəsulzadə Azərbaycan İstiqlalının 35-ci ildönümü münasibəti ilə “Amerikanın səsi” radiosundan Azərbaycan xalqına müraciət etmişdi. 1954-cü ilin sonlarında “Amerikanın Kommunizm ilə Mücadilə Komitəsi”nin yeni Başqanı professor Kneholt Ankaraya gəlmiş, M.Rəsulzadə ilə görüşmüşdü. O, komitənin Azərbaycanın istiqlal məsələsinə diqqətli olduğunu ifadə etmiş, onun bu mübarizə önündə layiq olduğu yeri almasını istəmişdi. Bu yaxınlaşmanı qəbul edən M.Rəsulzadə Komitə ilə yaxın münasibətlər qurmuşdu.⁷ Avropada yaşayan soydaşlarımızın bir qisminin 1990-cı ilə qədər olan dövr ərzində Birləşmiş Ştatlara köçməsi də diasporumuzun daha da güclənməsinə və say tərkibinin genişlənməsinə səbəb oldu. Bu miqrasiyanın məntiqi nəticəsi olaraq, Azərbaycan diaspor təşkilatlarının da sayı artırdı. Həmin illərdə Amerikanın neft, texnika, iqtisadiyyat, kosmik tədqiqatlar, hüquq sahələrində nailiyyətlər əldə edən soydaşlarımız haqqında danışıq üçün NASA-da tanınmış mütəxəssis Cavad Herti, dünya şöhrətli alim Əli Əsgər Lütfizadə, qazla lazeri kəşf edərək 1993-cü ildə Albert Eynşteyn mükafatına

---

⁵ “Azərbaycan diasporunun Amerikada formalaşma tarixi”. **“Olaylar” qəz.**, 2014, 28-29, may, s.15.

⁶ Zaur Əliyev. **Türkdilli xalqların diasporları**. Bakı, “Adiloğlu”, 2009, s.35.

⁷ Nəsiman Yaqublu. **Cümhuriyyət qurucuları**. “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya mərkəzi. Bakı, 2018, s.36.

layiq görülən Əli Cavan, neft sənayesi üzrə məşhur alim Bican Fəzullahi, neft biznesmeni və neft sənayesi üzrə mütəxəssis Firudin Əminzadə kimi şəxslərin adlarını çəkmək mümkündür.

Azərbaycan diaspora tarixinin dördüncü dövrü 1990-cı illərdən sonra başlayır. 1991-ci ildə tarixində ikinci dəfə müstəqillik əldə etmiş Azərbaycan dövləti əksər sahələr kimi diaspor sahəsini də özünün əsas prioriteti hesab edərək bu istiqamətə diqqəti artırdı. Çox keçmədən bu istiqamətdə mühüm qərarlar qəbul edildi, dövlət səviyyəsində məqsədyönlü addımlar atıldı. O zamanlar kütləvi olmasa da azərbaycanlıların Qərb ölkələrinə, xüsusən ABŞ-a miqrasiya prosesləri nəzərə çarpırdı. Bu prosesin iştirakçıları ziyalılar, elm və mədəniyyət xadimləri, eyni zamanda, iş tapmaq ümidilə ABŞ-a üz tutanlar idi. Azərbaycanlıların miqrasiyası Birləşmiş Ştatlardakı diasporun fəaliyyətinə də öz təsirini göstərdi. Belə ki, diasporumuz ilk növbədə Bakıda 1990-cı ildə ruslar tərəfindən həyata keçirilən Qanlı Yanvar hadisəsinə etiraz səslərini ucaltmışdı. ABŞ-dakı azərbaycanlıların diaspor təşkilatları ətrafında birləşməsi tendensiyası Heydər Əliyevin 1994-cü ilin payızında bu ölkəyə səfərindən sonra daha da sürətlənmiş, diaspor təşkilatlarımızın fəaliyyəti yeni keyfiyyət qazanmışdı. Bunun ardınca, 1997-ci ildə qəbul edilən ədalətsiz “907-ci” düzəlişə qarşı Amerika azərbaycanlılarının çıxışı başlandı. Dağlıq Qarabağ ətrafında Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasəti və BMT-nin 1992-ci ildə qəbul etdiyi qətnamələrə əməl edilməməsi və 1992-ci ilin 26 fevralında əsrin faciəsi – Xocalı soyqırımının baş verməsi, Amerikada Azərbaycan diasporu tərəfindən ciddi etirazla qarşılandı.

Qeyd etməliyik ki, azərbaycanlılar kompakt halda əsasən Nyu-York, Los-Anceles, Batton-Ruc, Miciqan, Nyu-Cersi, Vaşinqton və ABŞ-nin digər bölgələrində məskunlaşmışlar. Soydaşlarımızın ən çox çalışdıqları biznes və xidmət sferalarıdır və orada fəaldırlar. Amerikada özlərini Azərbaycan diasporunun nümayəndələri hesab edən bəzi yəhudilərin fəaliyyəti də diqqətə layiqdir. Azərbaycan naminə gördüyü işlərə görə müsbət qiymətləndirilən Azərbaycan yəhudiləri, “Evreyskiy mir”, “Vecniy Nyu-York”, “Russkaya reklama”, “Newstay”, “New Worker” mətbuat orqanlarında Azərbaycanı dəstəkləyirlər. Bu gün Los-Anceles, Pitt Kalambus, Vest-Delfiya şəhərlərində formalaşmış “Tehransen”, “Bakı-Kalam bus”, “Təbriz fiya” məhəllələrində xeyli sayda azərbaycanlı yaşayır.⁸ San-Fransisko, Los-Anceles və Vaşinqtonda Azərbaycan dilini radio dalğalarda eşitmək olar. Artıq okeanın o tayındakı azərbaycanlıların və türklərin yaxınlaşması prosesi sürətlənməkdədir və türk dilli mediada Azərbaycan müəlliflərinin yazıları və çıxışlarına çox yer verilir. ABŞ-da Türkiyə və Azərbaycana qarşı erməni, yunan diasporlarının fəaliyyətinə layiqli cavablar verilməsi faktı ilə də qarşılaşmaq olar. Uydurma “Erməni soyqırımı”, “907-ci düzəliş”, Kipr, “kürd” məsələləri gündəmə gələndə, Azərbaycan diasporu da türk diasporu ilə həmrəy olaraq müraciətlər qəbul edir, etiraz səslərini daima ucaldır. Azərbaycanı təbliğ edən sərgilər, konfranslar və digər tədbirlər Birləşmiş Ştatlarda son zamanlar daha çox keçirilməkdədir. ABŞ-da populyar qəzetlərin səhifələrində də Azərbaycan və Azərbaycan diasporu barədə müsbət yazılara

⁸ “Azərbaycan diasporunun Amerikada formalaşma tarixi”. “**Olaylar**” qəz., 2014, 28-29, may, s.15.

rast gəlmək olar. Amerika azərbaycanlıları ABŞ hökumətinə “907-ci düzəliş”, Qarabağ problemi, Cənubi Azərbaycanda insan hüquqları və s. mövzularla bağlı bəyanatlar göndərirlər. Son dövrlər Amerikanın ali məktəblərində, diaspor təşkilatlarında Vətənlə əlaqələr qurulması istiqamətində canlanma hiss olunur. 20 Yanvar, Xocalı soyqırımı kimi faciəli günlərimizi anma tədbirləri ilə yanaşı, Novruz bayramı, 28 may İstiqlal Günü, 31 dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü və digər milli bayramlarımız təntənəli şəkildə keçirilir. 2001-ci il 11 sentyabr hadisələri zamanı azərbaycanlıların amerikalılar ilə birgə olması diasporumuzun mövqeyinin güclənməsinə müsbət təsir göstərmişdir və proses indinin özündə də davam edir. Bu isə öz növbəsində ABŞ dövlətini təmsil edən konqresmenlər arasında azərbaycanpərəst mövqe sərgilənən şəxslərin say artımında mühüm rol oynayır. Artıq Amerika siyasi və rəsmi dairələrində Azərbaycan diasporunun dəstəklənməsi müşahidə olunur. Azərbaycanın haqlı olması barədə müsbət çıxışlar edilir, fikirlər səslənir. Ulu öndər Heydər Əliyevin Amerikaya hər səfərində azərbaycanlılarla tez-tez görüşməsi birləşməyə və həmrəyliyə təkan verirdi. Bu cür görüşlər zamanı ümummilli lider Qarabağ məsələsini önə çəkərək azərbaycanlıların bu istiqamətdə işlərini və qüvvələrini səfərbər etmələrini tövsiyə etmişdir. Söz yox ki, dövlət səviyyəsində diaspora sahəsinə dəstək artdıqca, Amerikadakı Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinə də öz təsirini göstərmişdir.

Son dövrlər Birləşmiş Ştatlarda yaşayan soydaşlarımız kütləvi informasiya vasitələri ilə əlaqə və diasporun təşkilatlanması sahəsində bir sıra uğurlar əldə edib. Hazırda Amerika Birləşmiş Ştatlarında Diaspor təşkilatlarının sayı 31-dir. Bu təşkilatlar aşağıdakılardır:

1. ABŞ Azərbaycanlıları şəbəkəsi (US Azeris Network – USAN). Vaşinqton, DC, Adil Bağırov baguirov@gmail.com / +1(202) 413-70-70.

2. Vaşinqton-Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi. Vaşinqton, DC, Bədir Məmmədli, Yusif Babanlı. yusif@usazeris.org +1(416) 883-13-11.

3. Amerika-Azərbaycan Ticarət Palatası. Vaşinqton, DC, Natiq Baxışov nbakhishov@usacc.org / +1(202)779-83-65.

4. Vaşinqton Universiteti tərkibində Amerika. Azərbaycan Mədəniyyət Assosiasiyası. Vaşinqton, DC. Ramin Cabbarlı, Aytac Qasımova. Aytac.qasimova@gmail.com +1(206)327-79-50 2.raminj@uw.edu +1(253) 326-75-94.

5. Amerika Azərbaycan Qadınlar Assosiasiyası. Vaşinqton, DC. Lalə Rəhimova, Rəna Məmmədli. Lalaragim@yahoo.com +1(703) 477-05-10.

6. Amerika Azərbaycan Mədəniyyət Cəmiyyəti. Kaliforniya. Vüsal Əzizəliyev, Zərifə Musayeva. vusal.az@gmail.com +1(650) 642-53-31.

7. Kaliforniya Azərbaycan Dostluq Assosiasiyası (KAFA). Kaliforniya. Kimiya Məmmədova, cafa@cafa-us.org kimmammadova@googlemail.com. +1(310) 408-83-87.

8. Şimali Kaliforniya Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi. Həmid Əhmədi. secretary@acsnc.org. +1(408) 661-34-10.

9. Cənubi Kaliforniya Azərbaycan Mədəniyyət Cəmiyyəti. Kaliforniya. Samir Lütfəliyev +1(650) 333-9865.

10. Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi. Nyu-York. Telman Cəlilov. Telman333@yahoo.com. +1(917) 378-75-46.

11. Azərbaycan Nyu-York Assosiasiyası. Nyu-York. Ercan Yerdələnli, Zəminə Mirhadiyeva
ercanyd@gmail.com. +1(908) 720-60-09.
12. Azərbaycan-Amerika Qadın Cəmiyyəti. Nyu-York, Azərbaycan Evi.
Minəvvər Vahabova, mina.azeri@yahoo.com. +1(917) 349-66-54.
13. Azərbaycan-Amerika Cəmiyyəti. Nyu-York. Tomris Azəri, tomris@att.net. +1(973) 768-10-69.
14. Qafqaz Yəhudiləri Cəmiyyəti. Nyu-York. Yakov Abramov, orkhan85@ol.com. +1(917)-803-70-50.
15. My Way Development Center. Nyu-York. Alyona Bədəlova, alyonabaku@yahoo.com. +1(347) 556-42-05.
16. Bruklin Bakı Dostluq Assosiasiyası. Nyu-York. Marietta Rozental, mrozental@yahoo.com +1(212) 365-01-03.
17. Azərbaycan Amerika Mədəniyyət Mərkəzi. Nyu-York. Nadia Şərif, nad977@gmail.com +1(516) 603-72-79.
18. Milli Musiqi və Qlobal Mədəniyyət Mərkəzi. Nyu-York. Nərgiz Əliyərli aliyarovanargiz@gmail.com +1(202)-560-01-45.
19. AZZEM Beynəlxalq təşkilatı. Nyu-York. Oleq Mövsümov. omovsumov@yahoo.com +1(212) 537-69-32.
20. Amerika Azərbaycan Mədəniyyət Assosiasiyası. Florida. Töhfə Eminova teminova@yahoo.com +1(783) 380-86-22.
21. Florida Azərbaycan İcması. Florida. Esmira Bayramova, esmirare@gmail.com +1(929) 444-86-30.
22. Hyuston-Bakı Qardaş Şəhər Assosiasiyası. Texas. İradə Axundova, azerbaijanchouston@gmail.com. +1 (281) 757-54-49.
23. Amerika-Azərbaycan Mədəniyyət Assosiasiyası. Texas. İsmayıl Əhmədov ismayilehmed@yahoo.com +1(713) 383-85-82.
24. Amerika orta Qərb Ştatları üzrə Azərbaycan Mərkəzi. Illinois. Mehriban Məmmədova, Mehri16@gmail.com +1(773) 953-39-69. Fərid Məmmədov, Farid-mammadov@hotmail.com +1(773) 699-20-63.
25. Azərbaycan Minnisona Cəmiyyəti. Minnisona. Günel Musəvi, +1 (651)447-02-38 gunmuska@gmail.com.
26. Bank və Fondun Azərbaycanlı Əməkdaşlar Assosiasiyası (Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının Vaşinqton qərargahları). Vaşinqton, DC. Baxtiyar Karimov, Namiq Nağdəliyev, Hacı Hüseynov. bkarimov@worldbank.org, mnaghdaliyev@worldbank.org, hhuseynov@worldbank.org. +1(202)891 9026 (Namiq)
27. Men Azərbaycan Cəmiyyəti. Maine. Tərən Əhmədov tahmadov@ccmaine.org/tarlan.ahmadov@gmail.com / 10 Fox Hall Rd, Falmouth, ME 04105 +12075232729, +12072101501, +12078717465.
28. Nyu England Azərbaycani Cultural Centre (qeydiyyatdan keçməyib). Massaçusets. Rauf İsmayilov, Orxan İsmayilzadə, Vüqar Cəfərov.
29. Portland Azərbaycan İcması (qeydiyyatdan keçməyib). Oregon. Fizuli Mahəddinov +19713449876.
30. Siyasi Araşdırmalar Mərkəzi. Vaşinqton, Vüqar Şahbazov shaxbazli@gmail.com

31. Monterey-Lənkəran Dostluq Assosiasiyası. California. Nensi Selfridge. self48@icloud.com.⁹

Kanadada Azərbaycan diasporunun yaranması və fəaliyyət tarixindən

Bu gün Azərbaycan diasporunun fəaliyyət göstərdiyi ölkələrdən biri də Kanadadır. Rəsmi statistikaya görə, Kanadada 250 minə yaxın azərbaycanlı yaşayır.¹⁰ Onların böyük qismi İrandan gələnlərdir, digərləri isə dünyanın müxtəlif ölkələrindən və Azərbaycandan gəlmiş mühacirlərdir. Onların arasında elm adamları, təhsil, səhiyyə və müxtəlif peşə sahibləri, iş adamları da var. Maraqlı cəhət odur ki, cənublu soydaşlarımız güclü maddi və intellektual imkanlara malikdirlər. Azərbaycanlıların Kanadaya mühacirət tarixi əsasən XX əsrin əvvəllərindən etibarən başlayır. Öncə də qeyd etdiyimiz kimi, XX əsrin əvvəllərində Cənubi Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi proseslər, bununla paralel olaraq Azərbaycan Demokratik Respublikasının süqutu soydaşlarımızın digər ölkələrə, o cümlədən də Kanadaya mühacirətini intensivləşdirmişdir. Lakin kütləvi mühacirət əsasən 1940-cı illərdən sonra baş vermişdir. Bunun nəticəsində soydaşlarımız Ontario, Ottava, Monreal, Kvebek və digər şəhərlərdə məskunlaşmışlar. Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra Kanada azərbaycanlılarının fəaliyyətində canlanma yaranmışdır. Belə ki, 1989-1990-cı illərdə Şimali Azərbaycandan Kanadaya mühacirət prosesinin güclənməsi buradakı diasporumuzun daha da təkmilləşməsinə şərait yaratdı. Azərbaycanlıların Kanadada təşkil etdiyi tədbirlər siyahısına etiraz çıxışları, lobbicilik, kütləvi informasiya vasitələri sahəsində təbliğat, ikitərəfli əlaqələr, Kanada-Azərbaycan münasibətlərinin inkişafı və s. daxildir. İlk zamanlar güclü erməni və yunan icmalarının müqaviməti ilə üzləşən soydaşlarımız birgə fəaliyyət nəticəsində müəyyən qədər onları neytrallaşdırmağa nail olmuşdur. Kanada azərbaycanlılarının kütləvi informasiya vasitələrində fəaliyyətini qismən müsbət qiymətləndirmək olar. Burada 1992-ci ildən etibarən təbliğat işinə diqqət yetirməyə başlayıblar. Hazırda Kanadada azərbaycanlılar tərəfindən təsis olunmuş “Odlar Yurdu” (www.radioodlaryurdu.com) yayımlanır. Bundan başqa, əvvəllər “Qurtuluş” jurnalı yayımlanırdı. Sonradan onu “İldırım” jurnalı əvəz elədi. İlk zamanlar “Azerbaijan Post” qəzeti nəşr edilirdi. Kanada Azərbaycan Dərnəkləri Federasiyasının (KADF) təşəbbüsü ilə Kanadada “AzCan TV” adlı Azərbaycan telekanalı açılıb. Kanada Azərbaycan Dərnəkləri Federasiyası ilə RO GERS TV arasında bağlanan müqaviləyə əsasən, sentyabrın 1-dən efirə çıxan “Az Can TV” ilk mərhələdə həftədə 1 saatlıq proqramla RO GERS TV-nin nəzdində fəaliyyət göstərir.¹¹ Kanadada fəaliyyət göstərən Azərbaycan diaspor təşkilatlarından biri də Alberta Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzidir. Alberta Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi Kanada ^{Azərbaycan} Təşkilatları Assambleyasının üzvüdür. Mərkəz 2006-cı ildə təsis edilmişdir. Mərkəzin məqsədi

⁹ “Diaspor təşkilatları”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi, Prezident kitabxanası. <https://files.preslib.az/projects/diaspora/e1.pdf>. 20.03.2023.

¹⁰ “Kanadada Azərbaycan dilində yayımlanan yeganə telekanal fəaliyyətini genişləndirmək niyyətindədir”. <https://azertag.az/xeber/VIDEO-1401098>. 31.01.2020 [13:46].

¹¹ “Azərbaycan Diasporu”: 2014. <http://diaspor.gov.az/upload.20220623053429>, 2014. pdf s.232. 25.03.2023.

Kanada və Azərbaycan icmaları arasında körpü rolunu oynamaq, bu ölkədə Azərbaycan mədəniyyəti, tarixi və ənənələrini yaşadaraq təbliğ etmək, eyni zamanda, Kanada mədəniyyəti, ənənələr və həyat tərzini öyrənməkdir. Bu baxımdan Mərkəz tərəfindən müxtəlif araşdırmalar aparılır və müvafiq layihələr həyata keçirilir. Mərkəz müxtəlif yerli təşkilatlarla, insan haqları, ekoloji təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq edir.

Kanada Azərbaycan Əməkdaşlıq Assosiasiyası 2007-ci ilin yanvarında bir sıra diaspor təşkilatları tərəfindən təsis edilmişdir. Assosiasiyada Kanadanın müxtəlif yerlərində fəaliyyət göstərən 10 diaspor təşkilatı təmsil olunur. Assosiasiya fəaliyyətini Kanadada Azərbaycan həqiqətlərinin yayılması, respublikamız barədə dolğun təsəvvürün formalaşdırılması istiqamətində qurmuşdur. Assosiasiya, həmçinin, Azərbaycan cəmiyyətlərinin fəaliyyətlərini koordinasiya edir. Kanada Azərbaycan Əməkdaşlıq Assosiasiyası bundan başqa Kanadada təhsil alan azərbaycanlı tələbələrə də xüsusi diqqət ayırır. Burada işə məqsəd soydaşlarımıza kömək etmək, istedadlı gəncləri üzə çıxarmaq, həmin gənclərin ictimai işlərdə yaxından iştirakını təmin etməkdən ibarətdir. Kanadada Azərbaycan həqiqətlərinin yayılması məqsədilə Assosiasiya tərəfindən bu ölkənin universitetlərində konfranslar keçirilir, tələbə cəmiyyətlərinin təşkilatçılığı ilə aksiyalar təşkil olunur. Dünyanın tanınmış ictimai-siyasi, elm xadimlərinin təşkilatın Kanadada keçirdiyi tədbirlərə qatılması ilə bir sıra uğurlar əldə edilmişdir.

28 Noyabr 2010-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Kanadadakı Səfirliyinin, Azərbaycan-Amerika Şurasının və Toronto Universitetinin Azərbaycanlı Tələbələr Assosiasiyasının birgə təşkilatçılığı ilə ictimai maraqların müdafiəsinə həsr olunmuş birinci Azərbaycan-Kanada Elmi Konfransı keçirilib. Tədbirdə çıxış edən Azərbaycan Respublikasının Kanadadakı səfiri Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinə toxunub və diasporun fəallığının artırılması məqsədilə təşkilatlar arasında əlaqələndirici mexanizminin yaradılmasını vacib sayıb. Xaricdə Azərbaycanın maraqlarının müdafiəsinin hər bir vətəndaşın vacib vəzifəsi olduğunu vurğulayan səfir diaspor nümayəndələri, ələlxüsus bu ölkədə təhsil alan azərbaycanlı tələbələr tərəfindən Kanadanın siyasi və ictimai xadimləri ilə təbliğat-təşviqat sahəsində müvafiq işlərin aparılmasının vacibliyini qeyd edib.¹²

2011-ci ildə Kanadada Azərbaycan Tədqiqatlar İnstitutu (KATİ) təsis edilmişdir. Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsindən “AZƏRTAC”-a bildirmişlər ki, Kanadanın dünya şöhrətli Vaterloo Universitetinin bazasında fəaliyyət göstərən KATİ Azərbaycan üzrə tədqiqatlar sahəsində aparıcı elmi mərkəz olacaqdır.¹³ KATİ-nin əsas hədəflərindən biri də Azərbaycan İnternet Ensiklopediyasını (ingilis dilində) yaratmaq və bu yolla ölkəmizin tarixi, coğrafiyası, ədəbiyyatı, cəmiyyəti, iqtisadiyyatı, diasporu və mədəni irsini tanıtmayaq, elmi ictimaiyyət, hökumət və mətbuat işçiləri üçün yüksək səviyyəli konfrans, seminar və mühazirələr təşkil etməkdir.

---

¹² Kanadada birinci “Azərbaycan-Kanada” Elmi Konfransı keçirilib. <https://az.trend.az/azerbaijan/society/1789485.html>. 29 noyabr 2010 21:09 (UTC +04:00).12.02.2023.

¹³ “Kanadada Azərbaycan Tədqiqatlar İnstitutu təsis edilmişdir”. <https://azertag.az/xeber/536009>. 27.08.2011, 10:26. – 22.02.2023.

2020-ci ilin sentyabrında Kanadanın yerli “Omni Television” kanalında Azərbaycan dilində “EL TV təqdim edir” (“EL TV Presents”) proqramının yayımına başlanmışdır. Doğma dilimizdə yayımlanmağa başlayan bu proqrama rəhbərliyi Kanadada yaşayan həmvətənlimiz, tanınmış rejissor Elçin Muxtarov edir. O deyir ki, OMNİ TV-də Kanadadakı bir çox millətlərin dilində verilişlər yayımlanır. Proqramın 30 dəqiqə olmaqla bir neçə aydır yayımlanmağına baxmayaraq, bu ölkədə yaşayan həmvətənlərimiz arasında əlaqələndirici rolunu yaratmağa az da olsa nail ola bilib.¹⁴ Ümumi götürdükdə Kanadada Diaspor təşkilatlarının sayı 19-dur. Onlar aşağıdakılardır.

1. Kanada-Azərbaycan Əməkdaşlıq Assosiasiyası. Ontario. İlham Axundov ilham.akhundov@uwaterloo.ca. +1 519 498 9735.

2. Kanada Azərbaycan Tədqiqatları İnstitutu. Ontario. (KATI) İlham Axundov ilham.akhundov@uwaterloo.ca +1 519 498 9735.

3. Qarabağ-Azərbaycan Dili Məktəbi. Ontario. Vüsələ Əhmədova karabak hazeriscool@gmail.com +1 613 355 9631

4. Azərbaycan Kanada Şurası. Ontario. Yaşar Muğan yashar3@yahoo.com +1 613 797 09 60

5. Kanada Azərbaycanlıları İncəsənət Cəmiyyəti. Ontario. Yusif Savalan, yusifsav@gmail.com +1 416 883 1311.

6. Azərbaycan İncəsənət və Mədəniyyət Mərkəzi “Vətən”. Ontario. Lalin Həsənova. lalin_hasanova@yahoo.com +1 416 827 6743.

7. Kanada Azərbaycanlıları Assosiasiyası. Ontario. Yaşar Bozkurt, Barış Bozkurt, info@canaz.ca, yashar.bozkurt1@gmail.com. +1 416 951 3324, barish90@my.yorku.ca +1 416 951 3324.

8. Azərbaycan-Kanada Dostluq Assosiasiyası. Ontario. Esmira Əsədova, baku94@hotmail.com, +1 647 835 9646

9. HB (Heydərbaba) Media Group. Ontario. Ali Poorali, mediahb@yahoo.com, +1 416 897 7831

10. Toronto Azərbaycan Rəqsi. Ontario, Lalə Cavanşir, Səməd Purmusavi, ljavanshir@gmail.com, +1 647 818 8446.

11. Təbriz Azərbaycan Musiqi və Rəqs Ansambli. Ontario. Şervin Şadpour, shervinshadpour@yahoo.com, +1 647 890 4035.

12. Kanada Azərbaycan Türk Assosiasiyası. Ontario. Kəmalə Şiriyeva, k.shiriyeva@gmail.com, +1 519 694 7282

13. Kanadadakı Azərbaycan Qadınlarına Dəstək Mərkəzi. Ontario. Nazilə İsgəndərova azerwomensc@yahoo.ca, +1 647 712 7422.

14. Alberta Azərbaycan Mədəniyyət Cəmiyyəti. Alberta. Elnar Məmmədli (Sədr), Səbinə İskəndərova (Təsisçi), elnarcan@gmail.com, +1 587 718 5627, isk_sabina@hotmail.com +1 403 708 2165

15. Edmonton Kanada-Azərbaycan Cəmiyyəti. Alberta. Surxay Musayev (Əvvəlki sədr), case.generalinquiry@gmail.com, +1 780 884 1273.

---

¹⁴ “Kanadada Azərbaycan dilində yayımlanan yeganə telekanal fəaliyyətini genişləndirmək niyyətindədir”. <https://azertag.az/xeber/VIDEO-1401098> – 31.01.2020 [13:46].

16. Edmonton Azərbaycan Mədəniyyət Cəmiyyəti. Alberta. Fatimə Məmmədova, contact@azcse.com, +1 587 986 1122.

17. Kvebek Azərbaycanlıları Assosiasiyası. Quebec. Məsud Əliyev, alievbaku@hotmail.com, +1 514 816 5996.

18 Vankuver Azərbaycanlıları Cəmiyyəti. British Columbia. Şücaət Qafaradə, (Həmtəsisçi, icraçı direktor). Təranə Novruzova (sədr), gafarov2005@yahoo.com, +1 778 814 7017.

19 Azərbaycan Strateji Araşdırmalar Mərkəzi. British Columbia. Aslan Xalidi İsabəyli aslan.khalidi@gmail.com +1 604 396 400.¹⁵

ABŞ və Kanadada Azərbaycan diasporunun lobbicilik fəaliyyətinin bəzi cəhətləri

Haşiyə olaraq Azərbaycan diasporunda lobbicilik fəaliyyətini də qeyd etmək yerinə düşər. Ümumiyyətlə, diasporlar öz tarixi vətənlərinin mənafeyi uğrunda geniş təbliğatçılıq işi apararaq dövlətlərinin lobbisinin formalaşmasında “qızıl-açar” rolunu oynamaq və vasitəçi olmaq imkanlarına malikdirlər. Xüsusilə Qərbi ölkələrində qanunvericilik tərəfindən təsdiq olunan və qəbul edilən lobbicilik diasporlar üçün geniş imkanlar açır. Azərbaycan diasporunda lobbisi siyasətinin formalaşmasında böyük rol oynayan Ulu öndər Heydər Əliyevin neft siyasəti işgüzar adamların və siyasi dairələrin diqqətini Azərbaycana cəlb etmiş və bununla da lobbimizin yaranması istiqamətində böyük xidmət göstərmişdir.¹⁶ Sözügedən istiqamətdə Heydər Əliyevin 2002-ci il iyulun 5-də imzaladığı “Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında” fərman Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin mütəşəkkil qaydada əlaqələndirilməsi, dünya azərbaycanlılarının siyasi və ideoloji birliyinin təminatı baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb etməklə yanaşı lobbiciliyin mütəşəkkil şəkildə təşkil olunmasında da mühüm rol oynamışdı.

Qeyd etməliyik ki, lobbisi terminini yeri gəldi-gəlmədi işlətmək məqbul deyil və hətta yanlışdır. Məsələn, bu gün İtaliya, Böyük Britaniya, yaxud Almaniyada lobbisi axtarmaq bir çox aspektlərdən məntiqsiz görünə bilər. Çünki, Avropa ölkələrinin dövlətçilik ənənələri, siyasi idarəetmə institutları, ondakı mövcud siyasi əxlaq və mədəniyyət, demokratik dəyərlər sistemi ABŞ-dakı analoji sistemlərdən fərqlidir. Bu da klassik lobbizim ənənələri baxımından məsələyə baxdıqda sözügedən Avropa dövlətlərində lobbizimlə məşğul olmaq həmin mövcud sistemlə əlaqədardır. ABŞ-da və Kanadada isə lobbiciliklə məşğul olan iqtisadi qruplaşmalar və siyasi dairələr üçün bu cür maneələr sadəcə olaraq yoxdur. Hər şeydən əvvəl bu həmin ölkələrdə dövlətçilik, idarəetmə və siyasi hakimiyyət ənənələrinin təşəkkülü və formalaşması prosesinin spesifik sosial-siyasi və iqtisadi-ictimai şərtlər çərçivəsində baş verməsi ilə bağlıdır.¹⁷ Ona görə də həmin ölkələrdə Azərbaycan diasporunun lobbicilik fəaliyyəti ilə məşğul olması üçün həm bu ölkələrin qanunvericilik bazası, həm də soydaşlarımızın potensial qüvvəsi imkan verir.

¹⁵ “Diaspor təşkilatları”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi, Prezident kitabxanası. <https://files.preslib.az/projects/diaspora/e1.pdf>. 12.01.2023.

¹⁶ Zaur Əliyev. *Beynəlxalq münasibətlərdə diasporların rolu*. Bakı, “Nurlan”, 2001, s.5-6.

¹⁷ “*Lexique de geographic humaint economique*”. Paris, 1996, s.134.

Bu gün biz görürük ki, ermənilərin kompakt yaşadıkları dünyanın bir çox ölkələrində, xüsusilə ABŞ və Kanada lobbiciliyin təşkili məsələsində çox mütəşəkkil və peşəkardırlar. Onlar xaricdə yaşadıkları müddət ərzində həmin ölkənin siyasi sistemində, siyasi proseslərinə qoşulub normal gücə çevrilə biliblər. Ancaq həqiqəti qeyd etmək lazımdır ki, son 10-15 il ərzində Azərbaycan diasporu da bir sıra mühüm addımlar atıb. Azərbaycan diasporunun inkişafı istiqamətində dövlət proqramı qəbul edilib, lakin diasporumuzun ən zəif tərəfi təşkilatlanmadır. Lazım olan anda siyasi proseslərə müdaxilə edib Azərbaycanın haqlı mövqeyini müdafiə etməkdə zəiflik göstərirlər. Bu da həmin ölkədə erməni lobbisinin güclənməsinə gətirib çıxarır. Erməni lobbisi açıq-aşkar Azərbaycan lobbisinin olmadığı və ya zəif olduğu ölkələrdə gedən prosesləri ələ alır və Azərbaycana qarşı asanlıqla qətnamələr qəbul edir, nümayişlər keçirirlər. Yaxşı olardı ki, xaricdə yaşayan həmvətənlərimiz, diasporumuz təşkilatlanma məsələlərində və siyasi proseslərdə iştirakda fəal olsunlar. Yaşadıqları ölkələrdə siyasi proseslərdə iştirak etməklə yanaşı, aparıcı qüvvələrə çevrilə bilsinlər, bu istiqamətdə ısrarlı addımlar atsınlar. Bu, Azərbaycanın xaricdə lobbiciliyinin güclənməsinə gətirib çıxara biləcək.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, II Qarabağ müharibəsindən sonra Qərbin bir sıra ölkələrindəki aparıcı KİV-də Azərbaycana qarşı qara piar kampaniyası həyata keçirilir. Diasporumuzun, lobbimizin əsas funksiyalarından biri bundan ibarət olmalıdır ki, Qarabağla bağlı olan detallar, tarixi faktlar xarici ölkələrdə KİV-də, mədəniyyət tədbirlərində, yerli teleradiolarda ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılsın. Broşurların, kitabların nəşr edilməsi ilə həmin ölkədə yaşayan insanlar artıq bilməlidirlər ki, Qarabağ Azərbaycanın hüquqi-tarixi torpağıdır, Azərbaycanın bir hissəsidir. Azərbaycanın bu gün həyata keçirdiyi sülh siyasəti, bölgədə yeni təhlükəsizlik arxitekturasının qurulması ilə bağlı dövlət siyasətinin bütün elementləri lobbimiz tərəfindən beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılmalı, təqlid edilməli, təşviqat işləri aparılmalıdır. Yaxın 5 ildə, ümumiyyətlə, strateji olaraq 10-20 il ərzində bu prosesləri idarə edib, yüksələn xətt üzrə irəliləyiş əldə edə bilsək, Azərbaycanın xarici siyasətində müəyyən məsələlərin müsbət həllinə nail ola bilərik.

Beləliklə, istər ABŞ-da yaradılan, istərsə də Kanadada mövcud olan bu cəmiyyətlərin qarşısında duran əsas vəzifələr ilk növbədə aşağıdakılardan ibarət olmalıdır. Birincisi, Azərbaycanı, onun tarixi və mədəniyyətini yaşadıkları ölkənin ictimai mühitinə tanımaq. İkincisi, qəzet, jurnal, kitab nəşr etmək, TV kanalları açaraq onları yayımlamaq və bununla yanaşı müxtəlif mədəni tədbirlər, toplantılar təşkil etmək. Üçüncüsü, Azərbaycanın haqlarını müxtəlif leqal yollarla müdafiə etmək və onu təhdid edən düşmənlərə qarşı mübarizə aparmaq.

Diasporanın fəaliyyətində dövlətin rolu

Bildiyimiz kimi, hələ 1996-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 31 dekabr – Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü münasibətilə müraciət ənənəsinin əsasını qoymuşdur. Həmin il dekabrın 28-də Ümummilli lider Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarına müraciət edərək onları bir daha azərbaycançılıq ideyaları uğrunda birliyə, tarixi Vətənin maraqlarının müdafiəsi işində fəal iştirak etməyə çağırmışdır. Sənəddə Heydər Əliyev soydaşlarımızı Azərbaycan dövlətinin maraqlarını inamla müdafiə etməyə çağırır, müstəqil respublikamızın tarixi maraqlarının qorunması işini bütün dünya azərbaycanlılarının

borcu kimi səciyyələndirirdi. 1996-cı ildən isə xaricdəki diaspor təşkilatının pərə-kəndəliyinin ortadan götürülməsi istiqamətində uğurlu addım atıldı. 1997-ci il iyunun 27-dən 29-dək ABŞ-da keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının Konqresinin təsis toplantısı mühüm tarixi əhəmiyyətə malik idi. Konqresdə Şimali və Cənubi Azərbaycanın problemləri birgə müzakirə olundu. 660-dan çox nümayəndənin iştirakı ilə keçirilən konqres siyasi fəaliyyətin mühüm qolu olan lobbicilik mexanizminin işlənilməsinə hazırlanmasını məqsəd kimi qarşıya qoydu. Konqresdə Əsas müzakirə olunan məsələlər bunlar idi: 1) Azərbaycan lobbisinin yaradılması təxirə-salınmaz vəzifə kimi nəzərə alınsın; 2) Azərbaycan diasporunun ABŞ siyasətinə təsir etmək gücünə malik iqtisadi bazası yaradılsın; 3) İranda – Cənubi Azərbaycanda yaşayan soydaşların haqları qorunsun.¹⁸

Bunun davamı olaraq Ümummilli lider Heydər Əliyev dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, onlar arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin birgə müzakirəsi zərurətini nəzərə alaraq, Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi haqqında 23 may 2001-ci ildə 724 sayılı Sərəncam imzaladı.¹⁹ Sərəncama uyğun olaraq, həmin il noyabrın 9-u və 10-da Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı Azərbaycan tarixinə böyük bir prosesin başlanğıcı kimi daxil oldu. I Qurultayda 36 ölkədən 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil edən 406 nümayəndə və 63 qonaq iştirak edirdi. Tədbirdə Azərbaycan 130-dan çox dövlət və ictimai qurumdan, elm, təhsil, mədəniyyət və digər yaradıcı təşkilatlardan, 25 siyasi partiyadan 702 nümayəndə və 844 qonaq ilə təmsil olunmuşdur. Qurultay dünya azərbaycanlılarının birliyinin yaranmasında mühüm əhəmiyyətə malik olmaqla yanaşı, müstəqil Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında tarixi hadisə kimi yaddaşlarda qalmışdır. Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının qəbul etdiyi qətnamədə deyilirdi: “Azərbaycanlıların Müstəqil Azərbaycan dövləti ilə mədəni, ictimai, siyasi, iqtisadi və s. əlaqələri daha da gücləndirilsin və bu zaman nəzərə alınsın ki, Müstəqil Azərbaycan Respublikası dünyanın harasında məskunlaşmasından asılı olmayaraq, bütün azərbaycanlıların mənəvi dayacağı, milli mədəni maraqlarının ifadəçisidir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunması, müstəqil respublikaya hər hansı formada – daxildən, yaxud xaricdən göstərilən təcavüzün qarşısının alınması, onun demokratik, dünyəvi, hüquqi, milli bir dövlət olaraq inkişaf edib möhkəmlənməsi yalnız respublika vətəndaşlarının deyil, habelə dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın, hər bir azərbaycanlının müqəddəs işidir”.²⁰ Qurultayda xaricdəki soydaşlarımızla sistemli iş aparılmasını təşkil etmək, soydaşlarımız arasında milli birliyin möhkəmləndirilməsini təmin etmək məqsədilə xüsusi dövlət qurumunun yaradılması ideyası irəli sürüldü. Ümummilli lider Heydər Əliyevə məxsus bu ideya Azərbaycan diasporunun formalaşdırılması prosesini sürətlən-

¹⁸ Zaur Əliyev. **Türkdilli xalqların diasporları**. Bakı, “Adiloğlu”, 2009, s.47.

¹⁹ “Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi haqqında Azərbaycan respublikası prezidentinin sərəncamı”. <https://e-qanun.az/framework/3015>. 20.02.2023.

²⁰ Zaur Əliyev. **Türkdilli xalqların diasporları**. Bakı, “Adiloğlu”, 2009, s.51.

dirməyə xidmət edirdi. Belə bir qurumun yaradılması ideyası ümummilli liderin 2002-ci il iyulun 5-də “Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında” fərmanı ilə reallaşmağa başladı.²¹ Təbii ki, burada Prezident İlham Əliyevin 6 iyul 2018-ci il tarixli sərəncamı ilə “Azərbaycan Diasporuna Dəstək” Fondunun yaradılması da xüsusi qeyd edilməlidir. Fond diaspor siyasəti sahəsində daha mütəşəkkil və davamlı işlər görməyə imkan yaradır. Hal-hazırda da bu siyasət cənab prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Göründüyü kimi, Azərbaycan diasporunun yaranmasında üç müxtəlif ölkənin vətəndaşı olan azərbaycanlılar – Şimali Azərbaycandan, Cənubi Azərbaycandan (İran) və Türkiyədən olan azərbaycanlı mühacir qrupları iştirak edirlər. Bu elementlər həmin sistemdə müəyyən mənada bərabər şəkildə və yanaşı mövcud olsalar da onların keyfiyyət göstəriciləri, diaspor olaraq təsir etmə gücü, potensialı, sözügedən sistemdəki xüsusi rolu, çəkisi və yeri də fərqli təsir bağışlayır. Azərbaycanlı mühacirlərin əsas miqrasiya mənbəyi olan həmin üç ölkə bir-birindən müəyyən qədər fərqlənən ictimai-siyasi, mədəni-mənəvi inkişaf səviyyəsinə, sosial-mədəni xüsusiyyətlərə malikdir. Bütün bunlar isə azərbaycanlıların nəinki mühacirət prosesinin özünə, eləcə də bugünkü Azərbaycan diasporunun bütün cəhətlərinə, xarakterik xüsusiyyətlərinə, onun keyfiyyətinə, məzmununa öz ciddi və dəyişdirici təsirlərini buraxmışdır.²²

Bununla yanaşı, erməni diasporu tərəfindən uzun illər idi Qərb xalqları arasında Azərbaycan barəsində mənfi rəy formalaşdırılması istiqamətində planlı fəaliyyət mövcud idi. Ermənilərin Qarabağ münaqişəsi və qondarma “erməni soyqırımı” haqqındakı yalanları Qərb ölkələrində ictimai rəyə nüfuz etmişdi. Belə olan halda Azərbaycan xalqı və dövləti haqqında formalaşdırılmış mənfi rəyi aradan qaldırmaq məqsədi ilə diasporun planlı və əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərməsi zərurəti yaranırdı. Ulu Öndər Heydər Əliyev hələ Naxçıvan Muxtar Respublikasına rəhbərlik etdiyi dövrdə – 1991-ci ilin 16 dekabrında dünya azərbaycanlılarının birliyini yaratmağın əhəmiyyətini nəzərə alaraq, dekabrın 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan etmişdi.²³ Həmin qərar bu gün bütün dünyada yaşayan soydaşlarımızın birliyi üçün mühüm əhəmiyyətə malik olmuş, birlik ideyasının reallaşması istiqamətində stimula çevrilmişdi.

Hazırda Amerika və Avropa dövlətlərində fəaliyyət göstərən diaspor komitələri geniş olmasa da aktiv mexanizmlərə malikdirlər. Dünyanın 5 qitəsində məskunlaşan soydaşlarımızın siyasi, iqtisadi və sosial-mədəni fəaliyyəti yaşadıkları ölkələr, oradakı şərait, mənəvi dəyərlər kimi müxtəlifdir. Problemlərə və çətinliklərə baxmayaraq, azərbaycanlılar hər zaman öz milli mənsubiyyətini, adət-ənənələrini, mənəvi-əxlaqi dəyərlərini qayğı ilə qoruyub saxlayıb, tarixi Vətənlə əlaqələrini itirməyiblər. Bu gün dünyanın müxtəlif ölkələrində diasporumuzun mövcudluğu da məhz bu amillə bağlıdır.

---

²¹ Əliqismət Bədəlov. “Heydər Əliyev: Hər bir azərbaycanlı Azərbaycana ata ocağı kimi baxmalıdır”. “**Xalq qəzeti**”. 2014, 9 avqust. №169, s.6.

²² “**Dirçəliş XXI əsr**” jurnalı. №8-9, 1999, s.10.

²³ “Heydər Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri seçilməsi Azərbaycanın müstəqil dövlətçiliyi baxımından tarixi hadisədir”. 15.02.2023.

Nəticə

Aydın məsələdir ki, Azərbaycanın xaricdə tanınması, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların bir araya gəlməsi, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ölkələrinə çatdırılması məqsədilə böyük işlər görülür. Azərbaycan diasporasının fəaliyyəti öncəki illərlə müqayisədə xeyli güclənib, amma bütün bunlar qaneedici deyil. Pərakəndəlik hələ də var və çalışmalar daha çox taktiki məsələlər və hadisələrə reaksiya formasında davam etdirilir. Ancaq uzun vədəli plan üzrə, şimalı-cənublu bütün azərbaycanlıları öz çətiri altına alan mütəşəkkil və monolit diasporanın yaranması ilə əlaqədar bir sıra problemlər var. Araşdırmalar göstərir ki, diasporamızın mütəşəkkil hala gəlməsini əngəlləyən ən ciddi maneələrdən birincisi İran molla rejimi və bu rejimin birbaşa, yaxud dolayısı ilə təsiri altında olan soydaşlarımızdır. İran molla rejimi həmin insanlara daima müxtəlif metodlarla təsir edir və Azərbaycan diasporunu parçalamağa çalışır. İkinci problem diaspora fəallarının lazımsız siyasiləşməsi, mövcud iqtidar-müxalifət mübahisələrinin diaspora təşkilatları səviyyəsinə çıxarılmasıdır. Aydın məsələdir ki, Azərbaycan demokratikləşmə yolu tutan ölkədir. Ona görə də iqtidar və müxalifətin olması təbiidir. Amma, hesab edirik ki, yaradılan diasporalar siyasiləşməkdən çəkinməli və onlar üçün sadəcə milli maraqlar üstün tutulmalıdır. Üçüncü problem isə lazımı maddi bazanın olmamasıdır. Xüsusilə, Azərbaycan diasporunun gənc diaspor olmasını və milli düşüncəli soydaşlarımızın burada yeni olduqlarına görə tam da oturmuş olmaması nəzərə alınarsa, bu problem başa düşüləndir. Bununla yanaşı, Azərbaycan diaspor təşkilatlarının, dərnəklər və cəmiyyətlərinin bir araya toplaşmaq üçün özünə aid bir mərkəzi – toplaşma yeri, televiziya və ya mətbuatı yoxdur. Pərakəndəliyin əsas səbəblərindən biri də diasporaya aid bir əlaqələndirici qərargahın olmamasıdır. Bu qərargah 5 qitədə yaradılmalı və mərkəz Bakı olmaqla idarə edilməlidir. İdarəetmə orqanları isə qarşılıqlı razılıq əsasında yaradılmalıdır. Azərbaycan dövləti isə bütün strukturları ilə birlikdə bu təşkilatlara daima kömək göstərməlidir. Belə olarsa pərakəndəlik halları xeyli aradan qalxmış olar. Digər tərəfdən informasiya kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) ictimai həyata təsir imkanlarının yüksələn xətlə inkişafı da diaspor quruculuğu prosesində bu tarixi nailiyyətin daha geniş miqyasda tətbiqini zərurətə çevirir. Həmçinin, son vaxtlar türk dövlətləri arasındakı mövcud birliyin daha da möhkəmlənməsi türkdilli xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrin tez bir zamanda qurulmasını, birgə fəaliyyət strategiyasının qəbul edilməsini aktuallaşdırır. Sözsüz, bu sahədə də xeyli işlər görülməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI – REFERENCES

1. “Azadlıq qəzeti”, 10 oktyabr 1997.
2. Azərbaycan Diasporu: 2014. <http://diaspor.gov.az/upload> – 20220623053429, 2014. pdf s.232.endirmə tar. 25.03.23.
3. “Azərbaycan diasporuna dövlət qayğısı”. Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi; ön sözün müəll. Nazim İbrahimov. II nəşr. Bakı: “Çaşıoğlu”, 2006, 304 s.

4. “Azərbaycan diasporunun Amerikada formalaşma tarixi”. **“Olaylar” qəz.**, 2014, 28-29, may, s.15.
5. “Azərbaycandan kənarında yaşayan azərbaycanlıların sayı”. <https://azerbaijan.az/related-information/207>. 02.02.2023.
6. Əliqismət Bədəlov. “Heydər Əliyev: Hər bir azərbaycanlı Azərbaycana ata ocağı kimi baxmalıdır”. **“Xalq qəzeti”**. 2014, 9 avqust. №169, s.6.
7. “Diaspor təşkilatları”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi, Prezident kitabxanası. <https://files.preslib.az/projects/diaspora/e1.pdf>. 12.01.2023.
8. **“Dirçəliş XXI əsr” jurnalı**. №8-9, 1999.
9. “Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı”. <https://e-qanun.az/framework/3015>. Endirmə tar. 20.02.23
10. İlham Əliyev. “Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayında nitq”. **Azərbaycan qəzeti**, 2006, 17 mart, №58.
11. Zaur Əliyev. **Beynəlxalq münasibətlərdə diasporların rolu**. Bakı, “Nurlan”. 2001, 150 s.
12. Zaur Əliyev. **Türkdilli xalqların diasporları**. Bakı, “Adiloğlu”, 2009, 296 s.
13. “Heydər Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri seçilməsi Azərbaycanın müstəqil dövlətçiliyi baxımından tarixi hadisədir”. <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail>. 15.02.2023.
14. “Kanadada Azərbaycan dilində yayımlanan yeganə telekanal fəaliyyətini genişləndirmək niyyətindədir”. <https://azertag.az/xeber/video-1401098>. 31.01.2020 [13:46]
15. “Kanadada Azərbaycan Tədqiqatlar İnstitutu təsis edilmişdir”. <https://azertag.az/xeber/536009>, 27.08.2011, 10:26.
16. Kanadada birinci “Azərbaycan-Kanada” Elmi Konfransı keçirilib. <https://az.trend.az/azerbaijan/society/1789485.html>. 29 noyabr 2010 21:09 (UTC+04:00). Endirmə tar. 22.02.23.
17. Nəsiman Yaqublu. **Cümhuriyyət qurucuları**. “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya mərkəzi. Bakı, 2018, 503 s.
18. **“Lexique de geographic humanists economique”**. Paris, 1996.

MÜƏLLİF HAQQINDA MƏLUMAT – INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

İbrahimov Mahir Nadir oğlu – tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. AMEA A.A.Bakixanov adına Tarix İnstitutu. Azərbaycan, Bakı.

Ibrahimov Mahir Nadir – doctor of Philosophy in history, associate professor. A.A.Bakikhanov Institute of History, ANAS, Azerbaijan, Baku.